

VIDA I LLENGUA A LA MINA I AL RIU

Estudi etnogràfic i lèxic sobre la navegació fluvial, la mineria,
la pesca i altres activitats riberenques a Mequinensa i Faió

MARIA TERESA MORET OLIVER I HÈCTOR MORET COSO

VII PREMI D'INVESTIGACIÓ "JESÚS MONCADA" 2024

AINAS

GARA d'EDIZIONS

Maria Teresa Moret Oliver és llicenciada i doctora en Filologia Hispànica per la Universitat de Saragossa i graduada en Llengua i Literatura Catalanes per la UOC. És professora del Departamento de Lingüística y Literaturas Hispánicas de la Universitat de Saragossa des del 2003. La seva recerca se centra en l'estudi històric de la llengua catalana a l'Aragó, trajectòria de recerca que va iniciar amb la seva tesi doctoral sobre la llengua en documentació notarial medieval.

En aquesta línia i en d'altres complementàries, ha publicat articles, capítols de llibre i monografies sobre: tipologia, dialectologia, onomàstica, lexicografia, sociolingüística, literatura, etnologia i etnografia. Ha participat en reunions científiques i en congressos nacionals i internacionals, així com en projectes competitius d'àmbit nacional i autonòmic, i en iniciatives de transferència de coneixement, innovació docent i divulgació científica. És, a més, acadèmica de número de l'Academia Aragonesa de la Lengua.

Hèctor Moret Coso (Mequinensa, 1958), llicenciat en Filologia Catalana per la Universitat de Barcelona. Ha treballat els darrers trenta anys com a professor de llengua catalana i literatura en l'ensenyament secundari en instituts i en centres de normalització lingüística de la ciutat de Barcelona i encontorns. Com a investigador ha publicat un centenar llarg de llibres, articles i investigacions diverses a propòsit de la cultura, la llengua i la literatura catalanes a l'Aragó, entre les quals destaquem: *Sobre la llengua de Mequinensa* (1994); *Indagacions sobre llengua i literatura catalanes a l'Aragó* (1998); *Lo Molinar. Literatura popular catalana del Mataranya i Mequinensa. 3. Gèneres menors de la literatura popular* (1995); *Bllat colrat! Literatura popular catalana del Baix Cinca, la Llitera i la Ribagorça. 3 Gèneres etnopoètics breus no musicals* (1997). També ha exercit d'editor, traductor i activista cultural en favor de la llengua i la literatura catalanes de l'Aragó. És membre de l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes i de l'Academia Aragonesa de la Lengua.

VIDA I LLENGUA A LA MINA I AL RIU

*Estudi etnogràfic i lèxic sobre la navegació fluvial, la mineria,
la pesca i altres activitats riberenques a Mequinensa i Faió*

Disseny coberta: Equipo Gráfico de Gara d'Edizions
Foto de coberta: Arxiu de Mequinensa i Faió

© Maria Teresa Moret Oliver i Hèctor Moret Coso
© Per aquesta edició: Gara d'Edizions

Aquest llibre ha rebut una ajuda del Departamento de Presidencia, Interior y Cultura del Gobierno de Aragón

Prensas de la Universidad de Zaragoza
Edificio de Ciencias Geológicas
Pedro Cerbuna, 12
50009 ZARAGOZA
puz@unizar.es

Gara d'Edizions
Avda. Navarra, 8
50010 ZARAGOZA
www.garadedizions.com
gara@garadedizions.com

I.S.B.N.: (Gara) 978-84-8094-079-5
I.S.B.N.: (PUZ) 979-13-7014-053-3
Dipòsit Legal: Z 1186-2025

Impressió: Imprenta Félix Arilla, S.L.
Imprès a Aragó-Printed in Aragon

VIDA I LLENGUA A LA MINA I AL RIU

*Estudi etnogràfic i lèxic sobre la navegació fluvial, la mineria,
la pesca i altres activitats riberenques a Mequinensa i Faió*

Maria Teresa Moret Oliver
Hèctor Moret Coso

VII Premi d'Investigació Jesús Moncada, 2024

PRENSAS DE LA UNIVERSIDAD DE ZARAGOZA

GARA D'EDIZIONS

Zaragoza

«Languages are basically a part of culture, and words cannot be understood correctly apart from the local cultural phenomena for which they are symbols». E. Nida (1945: 207)

ÍNDIX

PRÒLEG	11
1. INTRODUCCIÓ	13
2. FAIÓ I MEQUINENSA: MEMÒRIA SOTA LES AIGÜES	14
3. METODOLOGIA	17
4. TREBALLANT A LA FOSCOR: MINERIA TRADICIONAL A FAIÓ I A MEQUINENSA	20
4.1. Introducció	20
4.2. Els treballadors de les mines	23
4.3. La construcció de les galeries	25
4.4. Al canyo	27
4.5. De la plaça a la descarrega	27
4.6. El transport del carbó	29
4.7. La vida a les mines	31
5. MAGENC I GARBINADA: NAVEGACIÓ A L'EBRE	33
5.1. Introducció	33
5.2. Naus i embarcacions	35
5.3. L'art de calafatar: construcció i reparació d'embarcacions	38
5.4. Llaüters: tipologia i vida al riu	40
5.5. Velam i cordam	45
5.6. Buc i quilla	47
5.7. El viatge: de Mequinensa a Faió i de Faió a Mequinensa ...	50
5.7.1. Aigües avall: el camí del carbó	50
5.7.2. Aigües amunt: la saula i la força animal	51
5.7.3. Aigües encantades: els perills del trajecte.....	54
5.7.4. Transport de miners, càrrega del carbó i maniobres de navegació	56
6. ENTRE CORRENTS I ORMEIGS: LA PESCA A L'EBRE, SEGRE I MATARRANYA	58
6.1. Introducció	58
6.2. Les espècies fluvials: l'abundància i la tradició	59

6.3. Estris i mètodes: l'art de la pesca tradicional	62
7. L'ESPAI DOMÈSTIC FLUVIAL: VIDA I CONVIVÈNCIA.....	73
7.1. Introducció.....	73
7.2. Els usos quotidians de l'aigua	74
7.3. Aigua, sabó i conversa: el rentatge al riu	76
7.3.1. Les aïnes i els trastes.....	76
7.3.2. Quan el riu ho engolia tot.....	77
7.3.3. El riu com a bugaderia	78
7.3.4. Feina d'estiu: la llana al corrent.....	83
7.4. La vora riu: escenari del lleure quotidià.....	84
8. EL LÈXIC DE LES ACTIVITATS RIBERENQUES	85
8.1. Nota prèvia	85
9. CONSIDERACIONS FINALS.....	147
10. BIBLIOGRAFIA	148
ANNEXOS	153

PRÒLEG

De cases, n'hi ha de tota mena i condició: de grans i de petites, d'altres com els gratacels i d'una sola planta. Però sobretot n'hi ha de noves i de velles. Les noves són això, fetes de poc, i per causa d'aquesta condició solen estar ben dissenyades i són còmodes. Les velles, tanmateix, poden estar mantingudes i restaurades, però també deixades estar: caigudes, abandonades; aleshores esdevenen una ruïna. Aquelles que pel contrari es mantenen o restauren sol ser perquè se'ls vol donar una nova vida —i així assolir la mateixa funció que les noves— o perquè es vol conservar el seu valor com a referència col·lectiva, com és el cas de les catalogades. No és pas un tema secundari: les cases velles restaurades —aquelles que no anomenen “velles” sinó “antigues”— esdevenen un punt de referència col·lectiu, memòria del passat (tautologia: tota memòria és necessàriament del passat) que ajuda a entendre l'evolució de la comunitat.

Una reflexió probablement incòmoda sobretot quan faig referència a uns pobles, Mequinensa i Faió, que en un període extraordinàriament curt van ser abandonats i pràcticament destruïts per a refer-se, renàixer o potser reinventar-se a centenars de metres de distància. Uns pobles, doncs, que han viscut de manera més aviat traumàtica la seua història arquitectònica, urbanística i paisatgística; on el concepte de “vell” en aquest sentit té només un recorregut de poc més d'una seixantena d'anys, i on les imatges dels temps pretèrits han estat forçadament esborrades de la memòria col·lectiva.

Fa no gaire recordava un aforisme de l'admirat Albert Jané: “Un proverbi xinès diu que una imatge val més que mil paraules, però aquest proverbi no és pas fet d'imatges, sinó de paraules”. La qüestió és: podem a partir de les paraules refer tot allò que hem perdut de les imatges? La resposta no és pas fàcil, però és un fet que, com les cases del començament, de paraules, també n'hi ha de velles i de noves, de mantingudes, de reciclades i de deixades caure. I, tot i que la llengua fatalment evoluciona i es transforma (com l'urbanisme de qualsevol població), en la llengua, en les paraules en definitiva, trobem també els ecos del nostre passat, tant del personal com del col·lectiu. És per això que les paraules, i amb elles la llengua, tenen a més del valor comunicatiu un innegable valor patrimonial. I d'ací la necessitat de restaurar-les si és possible amb una renovació i actualització dels seus significats i, si no ho és, almenys amb una conservació museística, testimoni d'un temps que va ser i ja no és.

Mequinensa i Faió són pobles molt diferents dels altres del seu entorn. Per oposició de les viles pageses del Ponent català i del Llevant aragonès, van tenir un motor

econòmic marcat per l'exploració minera i per la navegació fluvial; un motor que per motius que coneixem prou va col·lapsar a la segona meitat del segle XX. Aquest col·lapse, com una riuada, es va es va endur un important i insubstituïble cabal lèxic vinculat a la mina —abandonada— i al riu —esdevingut llac—. Igual que els sediments fluvials, aquest lèxic, s'haurà diluït aigües avall, camí del Mediterrani?

Afortunadament, som encara dins dels límits de la memòria del que podríem dir "l'abans del després". Passades gairebé tres generacions, encara es pot dir que és prou viu el record d'aqueix doll de mots i expressions perquè pugui ser arreplegat per dos reconeguts especialistes mequinensans de naixença i de cor, tan mequinensans que comparteixen el cognom, testimoni del passat morisc de la vila. L'Hèctor Moret i la Maite Moret, tots dos membres de l'Acadèmia Aragonesa de la Llengua i referents insubstituïbles de la lingüística catalana, amb un treball filològicament impecable que combina l'objectiu divulgador amb els paràmetres més exigents del treball acadèmic, ens retornen contra corrent aquelles paraules que s'havien escolat Ebre avall o, si ho preferiu, temps avall.

No és debades que aquest treball guanyés el VII Premi d'Investigació Jesús Moncada, convocat i atorgat per l'ajuntament de Mequinensa. Com el llegat de l'obra literària moncadiana, la replega lèxica dels dos Moret permetrà a mequinensans i faionencs refer aquell patrimoni i, amb ell, les imatges del passat que l'aigua i el temps s'endugueren.

Ramon Sistac

1. INTRODUCCIÓ

Aquest treball s'endinsa en quatre àmbits d'activitat que, durant segles, van donar vida a l'Ebre i a les seves ribes: la navegació fluvial, la mineria, la pesca i les feines domèstiques vinculades a l'aigua. L'objectiu és reconstruir-ne el funcionament, els objectes i les paraules que en definien l'univers quotidià; vol, a més, contribuir a preservar un patrimoni que s'esvaeix: el dels antics oficis fluvials, desapareguts amb les transformacions socials i econòmiques que, des del segle XIX, han anat canviant la fesomia d'aquestes terres i la memòria dels qui les habiten.

El projecte s'inicià l'any 2007, quan el Departament de Patrimoni del Govern d'Aragó ens encomanà la tasca de recopilar informació sobre el lèxic, les formes de vida i les activitats comercials vinculades a l'Ebre. Inicialment, l'estudi havia de centrar-se en la navegació i la pesca tradicional a Faió, amb la finalitat de nodrir de continguts un futur centre d'interpretació. Amb el temps, però, el treball s'amplià amb entrevistes a miners, calafats, pescadors i diverses dones, per incorporar també materials destinats al Centre d'Interpretació de la Mineria de Mequinensa, avui Museus de Mequinensa¹.

Malgrat la consciència d'arribar tard —quan moltes d'aquestes activitats tradicionals, com el transport fluvial o la pesca de consum, ja havien desaparegut—, el treball de camp va permetre reunir un conjunt valuós d'informants i materials que avui donen solidesa a l'estudi que presentem. El nostre interès per aquest projecte respon també a una trajectòria prèvia en recerques similars sobre llengua i cultura fluvial i minera (Moret, 1994b, 1996–1997; Moret/Moret-Oliver, 2021; Moret-Oliver, 2001 2018, 2024; Moret-Oliver/Giralt, 2024, 2025), que ens ha permès integrar la dimensió etnogràfica amb la filològica.

Les fonts principals d'aquest treball provenen de les entrevistes i enregistraments audiovisuals realitzats el 2007 i el 2018 a informants de Mequinensa i Faió, complementats amb documentació bibliogràfica i arxivística d'autors catalans i aragonesos. Les dades recollides oralment s'han contrastat amb la informació aportada per la literatura especialitzada i per treballs anteriors dels mateixos autors.

¹ El centre d'interpretació de Faió no es va dur a terme, mentre que el museu de Mequinensa ja és una realitat consolidada: <https://www.museosdemequinensa.com>.

Llaüt remuntant el riu Ebre després de descarregar el carbó. Font: www.jesusmoncada.cat.

En conjunt, l'estructura d'aquest llibre avança des del context històric i etnogràfic —mineria, navegació, pesca i tasques domèstiques— fins al repertori lèxic (v. apartat 8), on cada entrada lexicogràfica, que conté una definició, variant fonètica, localització i etimologia, sintetitza la relació entre vida i llengua a la conca de l'Ebre. La combinació de testimoni oral, documentació i anàlisi lèxica vol contribuir a preservar un patrimoni immaterial en risc —o ja desaparegut— i a mostrar la continuïtat dialectal i cultural entre territoris units pel mateix riu i per una llengua compartida.

2. FAIÓ I MEQUINENSA: MEMÒRIA SOTA LES AIGÜES

La decisió d'ubicar la investigació a Faió i Mequinensa com a escenari d'aquesta investigació respon a diverses raons complementàries. D'una banda, Mequinensa fou el centre neuràlgic d'una àmplia conca minera d'uns 500 km² considerada una de les principals àrees carboníferes de la província de Saragossa i extensiva a territoris tant catalans com aragonesos. Tot i que el lignit, mineral menys preuat que l'hulla, no situà aquesta conca entre les més rellevants de Catalunya o de l'Estat, tingué un paper destacat en el panorama miner nacional i es convertí en el principal nucli d'extracció de combustible de la primera meitat del segle XX (Fullola, 2011: 9-12).

D'altra banda, les poblacions exercien també una funció clau en el transport fluvial i ferroviari: Faió era el punt on arribava el ferrocarril, i fins allí es feia remuntar pel riu el carbó carregat als llaüts, embarcacions que permetien la connexió amb altres zones de la Península i asseguraven la distribució del combustible més enllà de l'àmbit local.

Finalment, cal destacar que tant Faió com Mequinensa s'inscriuen dins els territoris catalanòfons d'Aragó. Aquest fet ens permet no només observar-ne les particularitats dialectals, sinó també constatar, a través del lèxic, l'existència d'un continuïm lingüístic entre els territoris veïns catalans que comparteixen una mateixa llengua, malgrat pertànyer a comunitats polítiques diferents.

Mapa d'Espanya i d'Aragó on s'assenyala la ubicació d'ambdues poblacions.

La vila de Faió, situada a l'extrem nord de la comarca del Baix Aragó-Casp, al marge esquerre de l'Ebre, limita amb Almatret (Segrià), la Pobla de Massaluca (Terra Alta), Riba-roja d'Ebre (Ribera d'Ebre), Mequinensa (Baix Cinca) i Noinas (Baix Aragó-Casp). Té una superfície de 67,19 km² i una població de 378 habitants (INE, 2023).

L'actual nucli urbà fou construït el 1947 per l'empresa ENHER —acrònim de Empresa Nacional Hidroelèctrica del Ribagorçana, companyia espanyola

Moment de la inundació del poble vell de Faió.

Font: www.turismofayon.es.

dedicada a la generació i distribució d'energia elèctrica—, quan la posada en marxa de l'embarcament de Riba-roja obligà a traslladar la població. La desapa-

rició de les mines comportà una reducció dràstica del cens i una pèrdua profunda d'activitat econòmica.

A diferència de Mequinensa, on la inundació afectà parcialment la vila, l'antic Faió quedà completament negat sota les aigües del pantà. Abans de la inundació, havia estat un enclavament essencial en el transport manual del lignit procedent de la conca mequinensana, amb destí principalment a Catalunya, ja que allà hi havia l'estació de ferrocarril.

Poble vell de Mequinensa. Font: Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya.
Fons fotogràfic Reparaz.

La vila de Mequinensa, situada a l'extrem oriental de la província de Saragossa, a la confluència de l'Ebre i del Segre, té actualment uns 2.424 habitants (INE, 2024) i una extensió de 307,45 km². Vinculada administrativament al Baix Cinca, limita al nord i nord-oest amb Torrent de Cinca i Fraga (Baix Cinca), al sud amb Faió, Nonasp i Favara, a l'oest amb Casp (Baix Aragó-Casp, única població no catalanoparlant de l'entorn) i a l'est amb la Granja d'Escarp (Segrià).

Les principals activitats econòmiques actuals són la indústria —especialment la fàbrica de cel·lulosa de la multinacional P&G, que dona feina a bona part de la població i de la comarca—, així com l'agricultura i la ramaderia. Les explotacions de fruita de secà i de regadiu han experimentat un fort creixement en la darrera dècada gràcies a la implantació massiva de sistemes de

reg impulsats pel Govern d'Aragó. Fins fa pocs anys, també hi tenien un pes rellevant les mines de lignit i la central hidroelèctrica, avui ja inactives.

L'antiga Mequinensa, immortalitzada per Jesús Moncada a la novel·la *Camí de sirga* (1988)², s'alçava a la riba esquerra de l'Ebre, en el punt on conflueixen el Segre i el Cinca. De l'antic nucli en resten només algunes runes, fragments del mur i uns quants horts, la majoria submergits sota les aigües. La seva situació estratègica, protegida per la serra coronada pel castell³, li atorgà durant segles un gran valor militar i defensiu (Vallès, 1959: 10). L'actual nucli urbà s'assenta uns metres més amunt, entre el Cinca i el Segre.

Històricament, Mequinensa concentrava la major part de mines de lignit i la flota més nombrosa de llaüts pertanyia als propietaris d'aquestes mines. Faió n'era el principal centre de distribució gràcies a l'estació de ferrocarril i, la major part dels llaüters d'aquest tram eren faionencs. Les localitats situades als territoris terciaris i lignitífers han estat, tradicionalment, de base agrària. Aquest fet és rellevant per comprendre que, en la figura del miner, el component industrial representava l'activitat principal, però gairebé sempre anava associat a una activitat secundària: la feina del camp, que no s'abandonava i es duia a terme en el temps de lleure dels treballadors de les mines.

Així, la figura del “miner-agricultor” —i en alguns casos també la de *llaüter*, en períodes alterns— definia bona part de la massa social d'aquesta conca minera.

3. METODOLOGIA

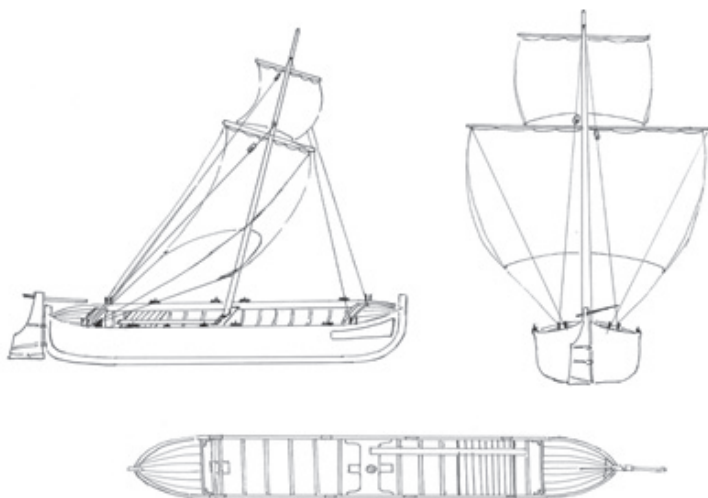
Aquest estudi s'inscriu en el model etnolingüístic de *Wörter und Sachen*, ‘paraules i coses’, corrent metodològic desenvolupat pels romanistes alemanys —especialment a la Universitat d'Hamburg— i encapçalat per Fritz Krüger. L'objectiu central d'aquest enfocament és establir la relació entre el lèxic i els referents materials o culturals que el sustenten, de manera que llengua i vida quotidiana, cultura material i pràctiques socials esdevenen indestriables en l'anàlisi. Aquest model, que uneix dialectologia i etnografia, propugna l'estudi dels mots en relació amb les “coses” designades, atenent al medi i a la recerca

2 Tot i que *Camí de sirga* és la novel·la més universal, en què la navegació fluvial hi és molt present, la resta d'obres d'aquest autor tenen elements que configuren la població de Mequinensa, com les mines, els camps, els carrers, etc., i els seus habitants: minaires, pagesos, representants de la política, les forces de l'estat i de les classes burgeses, etc., que es reïteren en pràcticament totes les novel·les i també en els contes de Moncada (1981a, 1981b, 1988, 2010).

3 El castell, que estava totalment en runes, va començar a ser reconstruït cap al 1957 per l'empresa ENHER, i a hores d'ara és en mans privades i propietat de l'empresa hidroelèctrica italiana ENEL (Ente Nazionale per l'energia Elettrica).

dels factors que n'expliquen l'origen i l'ús.

L'origen d'aquest mètode es troba en l'etimologia, disciplina que des d'antic ha establert vincles entre paraules i objectes (García-Mouton, 1987: 49). Tanmateix,

Dibuixos realitzats per Francisco Tomás per mostrar als informants.

els primers etnolingüistes no sempre aconseguiren una integració plena entre lingüística i etnologia: la descripció de comunitats idealitzades i concebudes com a aturades en el temps comportà, en alguns casos, una certa negligència de l'anàlisi estrictament lèxica. Aquesta visió fou posteriorment matisada per Rohlfs a *Sprache und Kultur*, el qual defensava que la història de les paraules és l'àmbit que millor s'adapta a aquest tipus d'estudi. Ja en el període de postguerra, figures com Griera, Zamora Vicente, Alvar i Badia adoptaren aquest enfocament, contribuint a la seva consolidació en la recerca dialectològica i cultural de l'àmbit hispànic. En aquest marc, la proposta de *Wörter und Sachen* connecta també amb la línia de treball formulada per García-Mouton, centrada en la relació entre llengua, cultura material i entorn, i en la necessitat d'integrar el component etnogràfic dins la recerca lingüística.

Aquesta perspectiva, que combina filologia i etnografia, resulta especialment adequada per orientar la recerca sobre llengua i vida quotidiana a la conca de l'Ebre, ja que permet entendre els mots no com a unitats aïllades, sinó com a testimonis d'un univers productiu i simbòlic concret. La seva aplicació s'ha materialitzat en una estratègia metodològica plural i interdisciplinària que combina el treball de camp, l'anàlisi lingüística i el contrast documental.

En primer lloc, s'han dut a terme el treball de camp, seguint el mètode geogràfic de l'enquesta (Veny, 1986), i enregistraments audiovisuals d'entrevista lliure a informants de Mequinensa i Faió, que incloem al final d'aquest treball en uns annexos. A partir de les transcripcions d'aquest material oral s'ha elaborat un corpus que combina descripció i anàlisi, amb l'objectiu de

documentar la relació entre llengua, objectes i pràctiques tradicionals. En aquesta línia, el projecte s'emparenta amb els treballs de Violant i Simorra (1935) i de Quintana/Lombarte (1989), que també integren etnografia i llengua en la recerca del patrimoni cultural immaterial.

En segon lloc, la documentació oral ha estat contrastada de manera sistemàtica amb fonts lexicogràfiques i documentals. S'han consultat especialment els grans repertoris del català i del castellà —el *Diccionari català-valencià-balear (DCVB)*, el *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana (DECat)* i el *Diccionario Crítico Etimológico Castellano e Hispánico (DCECH)*—, així com reculls lèxics del primer terç del segle XX d'autors com Amades (1934) i Costa i Raig (1921). També han estat fonamentals els atlas lingüístics —l'*Atlas Lingüístic de Catalunya (ALC)*, l'*Atlas Lingüístic del Domini Català (ALDC)* i l'*Atlas Lingüístico y Etnográfico de Aragón, Navarra y Rioja (ALEARN)*—, que permeten situar les dades recollides dins un marc dialectal i geogràfic ampli, observar-ne les correspondències amb altres zones del domini catalanoparlant i, alhora, documentar formes inèdites no recollides en aquests repertoris.

El marc teòric de referència s'inscriu en el camp de l'antropologia lingüística, disciplina que al llarg del segle XX ha rebut també les denominacions de lingüística antropològica o etnolingüística, i que es caracteritza per la seva variabilitat terminològica (Robles, 2009: 105-111). Als Estats Units, a les dècades de 1940 i 1950, apareix el terme *anthropological linguistics* en una revista especialitzada, i Hymes (1962) el recupera per referir-se a estudis lingüístics fortament modelats per l'antropologia. Posteriorment, Man-son (1981) introdueix l'expressió *linguistic anthropology* per a la ciència que estudia les llengües des d'una perspectiva empírica basada en el treball de camp, mentre que Hale (1982) l'aplica a la classificació dels grups humans i les seves qualitats mentals (Cardona, 1994: 27).

En coherència amb aquests plantejaments, el present treball combina una perspectiva sincrònica i diacrònica: sincrònica, perquè es basa en testimonis contemporanis d'uns oficis avui desapareguts, i diacrònica, perquè incorpora també la documentació històrica que permet traçar l'evolució lèxica d'aquestes activitats. La metodologia adoptada integra, per tant, observació directa, recollida oral i anàlisi filològica i documental, sota un principi de triangulació, mitjançant el qual les dades es contrasten per convergència entre el testimoniatge dels informants, els repertoris lexicogràfics i la documentació històrica.

El resultat és un corpus etnolingüístic que reflecteix la interrelació entre vida i llengua a la conca de l'Ebre i que pretén contribuir, alhora, a la preser-

Fàbriques de regalèssia de Mequinensa amb els tres fumerals.
Font: <https://www.museosdemequinensa.com>.

vació del patrimoni immaterial i a l'avenç del coneixement dialectal i cultural de frontera.

Finalment, aquesta orientació es reflecteix també en els criteris tipogràfics adoptats: els mots recollits apareixen en *cursiva* quan formen part del repertori lèxic i en **negreta** quan es tracta de localismes detectats, segons les notes de transcripció que s'exposen a la introducció dels annexos (p. 153).

4. TREBALLANT A LA FOSCOR: MINERIA TRADICIONAL A FAIÓ I A MEQUINENSA

4.1. Introducció

La presència de lignit a la conca minera de Mequinensa és coneguda des de l'antiguitat. Ja els romans l'aprofitaven per alimentar els forns de calç, utilitzats en l'obtenció d'argamassa destinada a obres decoratives i en la restauració d'habitatges i altres construccions (Fullola, 2011: 33). És probable que al segle XVIII se'n fes un ús domèstic a petita escala, tot i que resultava poc adequat a causa de l'alt contingut en sofre, que generava fum i gasos tòxics nocius per a la salut.

4. *Fraseología en chistabín. Diccionario de refranes, modismos, locuciones y frases hechas en aragonés del Valle de Chistau*. Fernando Blas Gabarda y Fernando Romanos Hernando.
5. *Elementos de fonética y morfosintaxis benasquesas*. José Antonio Saura Rami.
6. *El aragonés de Baixo Peñas. Localidades de Sobrarbe situadas en las faldas de Peña Montañesa*. Fernando Blas Gabarda y Fernando Romanos Hernando.
7. *Aspectos morfosintácticos del belsetán (aragonés del valle de Bielsa)*. Chabier Lozano Sierra y Ángel Luis Saludas Bernad.
8. *Voces de Aragón. Antología de textos orales de Aragón. 1968-2004*. Brian Mott.
9. *El aragonés ansotano. Estudio lingüístico de Ansó y Fago*. Miguel Ánchel Barcos.
10. *Dizionario de terminos cheograficos*. Chesús Casaus Parrilla y Pascual Miguel Ballestín.
11. *El aragonés nuclear de Nerín y Sercué (Valle de Vio)*. Artur Quintana i Font.
12. *Dizionario aragonés chistabín*. Fernando Blas Gabarda y Fernando Romanos Hernando.
13. *Aspectos lingüísticos de Tella*. Chabier Lozano Sierra.
14. *Borrador de un diccionario de voces aragonesas*. José Luis Aliaga Jiménez.
15. *Arredol. Curso d'aragonés. Metodo d'autoaprendizache*. Mauricio Delgado, Arturo García, Marieta Longás y Feliciano Martínez.
16. *Las lenguas de Aragón en el primer tercio del siglo XX. Inéditos, rarezas y caras B. VOL I*. José Luis Aliaga Jiménez.
17. *Las lenguas de Aragón en el primer tercio del siglo XX. VOL II*. José Luis Aliaga Jiménez.
18. *El català de la Codonyera. (Tèrol. Aragó)*. Artur Quintana.
19. *Refranes del Aragón que se fue. Fraseología popular aragonesa de tradición oral*. José Luis Aliaga Jiménez.
20. *Insultar en Aragón. Caradas, faltadas, embefias, farinazos, palabras, carnuzadas, titabolas...* Pascual Miguel Ballestín.
21. *Actas II Jornadas de Sociología. Grupo de trabajo "Lenguas e identidades"*. Coord.: Chabier Gimeno y Natxo Sorolla.
22. *Toponimia mayor de Aragón. Ciudades, villas, lugares, aldeas, ríos, montañas y territorios*. Pascual Miguel Ballestín.
23. *L'estil literari de Jesús Moncada. Estremida memòria. Entre el català normatiu i la llengua de Mequinensa*. Laura Farré Badia.
24. *Memòria, oralitat i ironia a la narrativa de Jesús Moncada*. Artur García Fuster.
25. *La toponimia no es un mamífero insectívoro que no tiene ninguna importancia. Una visión de conjunto de los nombres de lugar de Aragón*. Pascual Miguel Ballestín.
26. *La comunicació noverbal a Estremida Memoria de Jesús Moncada*. Laura Farré Badia.
27. *Vocabulario, expresiones y locuciones de las Cinco Villas. Patrimonio inmaterial de la comarca*. Mauricio Delgado Marco.
28. *Tradiciones y costumbres en las Cinco Villas. Patrimonio inmaterial de la comarca II*. Mauricio Delgado Marco.
29. *Història i memòria al mite de Mequinensa. La història escrita a la novel·la de «Camí de sirga» de Jesús Moncada (1870-1970)*. Krisztina Nemes.
30. *Vocabulario aragonés de Torres del Obispo. Adivinanzas, cuentos, dichos y refranes. Baja Ribagorza-Huesca*. Chaime Asensio Pascual.
31. *Vida i llengua a la mina i el riu. Estudi etnogràfic i lèxic sobre la navegació fluvial, la mineria, la pesca i altres activitats riberenques a Mequinensa i Faió*. Maria Teresa Moret Oliver i Hèctor Moret Coso.

Aquest volum analitza la relació entre llengua, cultura material i formes de vida al tram de l'Ebre vinculat a les poblacions de Mequinensa i Faió, a partir de l'estudi de quatre àmbits d'activitat que han estat centrals en la seva història econòmica i social: la mineria, la navegació fluvial, la pesca tradicional i les feines domèstiques vinculades a l'aigua. L'objectiu principal és documentar i descriure els oficis, les pràctiques i el lèxic associat a aquests sectors, avui desapareguts o en procés d'oblit.

La recerca es fonamenta en un ampli treball de camp basat en entrevistes i enregistraments audiovisuals a informants locals, així com en la consulta sistemàtica de fonts documentals, lexicogràfiques i historiogràfiques. L'estudi s'inscriu en el model etnolingüístic de *paraules i coses* (*Wörter und Sachen*), que parteix de la interdependència entre lèxic, medi i cultura material, i integra una perspectiva sincrònica i diacrònica.

El llibre s'estructura en diversos capítols dedicats al context històric i etnogràfic de les activitats fluvials i mineres, amb una descripció detallada dels processos de treball, dels instruments i de l'organització social associada, construïda a partir del testimoni oral de les persones que els protagonitzaren, recollit mitjançant transcripcions i enregistraments. Aquesta anàlisi culmina amb un repertori lèxic especialitzat, en que cada entrada inclou definició, variants fonètiques i geogràfiques, documentació comparada i, quan escau, comentari etimològic.

Vida i llengua a la mina i al riu contribueix a la preservació del patrimoni immaterial associat al riu Ebre en aquest territori de frontera i ofereix una aportació rellevant a l'estudi de la dialectologia, l'etnolingüística i la cultura fluvial dels territoris catalanòfons d'Aragó.

Premses de la Universitat
Universidad Zaragoza

Ajuntament de
Mequinensa